

Фомічова Наталя Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СПАДКУВАННЯ ЗА ПРАВОМ ПРЕДСТАВЛЕННЯ

Спадкування за правом представлення, було відоме ще в римському праві, таке право було закріплено у новелах Юстиніана [1, с. 134]. Вперше визначення поняття спадкування за правом представлення було сформоване в Цивільному кодексі УРСР від 18.07.1963 р. На сучасному етапі спадкування за правом представлення залишається одним із проблемних питань в цивільному праві, як в практичному застосуванні так і при вчиненні нотаріусами нотаріальних дій.

За останній час вітчизняна цивілістика поповнилася дослідженнями у сфері спадкового представлення працями вчених-цивілістів, таких як: З.В. Ромовська, В. В. Васильченко, О. В. Дзера, Ю.О. Заїка, Є.О. Харитонов, М. Ю. Барщевський та інші.

Згідно ст. 1266 ЦК України онуки (правнуки), прабаба, прадід, племінники спадкодавця, двоюрідні брати та сестри спадкодавця є спадкоємцями за законом, якщо на момент відкриття спадщини не має в живих того родича, який був би спадкоємцем. Зазначені особи спадкують ту частку, яка належала б їх відповідному родичу, якби він був живий. Якщо спадкування за правом представлення здійснюється кількома особами, частка їхнього померлого родича ділиться між ними порівну. При спадкуванні по прямій низхідній лінії право представлення діє без обмеження ступеня споріднення.

Потрібно звернути увагу на термінологічну неточність поняття «спадкування за правом представлення». Термін, який використовує законодавець «спадкування за правом представлення», є досить умовний, оскільки особа, яку «представляють», померла до часу відкриття спадщини [2, с.178]. На думку вченого В.І. Серебровського, при спадкуванні за правом представлення не відбувається ніякого правонаступництва між спадкоємцем, який вибув через смерть до відкриття спадщини, і його прямим спадкоємцем. Спадкоємці за правом представлення спадкують не за правом, яке належало їх родичу по висхідній ліній, а за правом, яке належить їм самим [3, с.210]. Підтримуємо думку, що спадкоємець, який закликається до спадкування, нікого крім себе не представляє, така особа є самостійним наступником спадкодавця на підставі закону в силу кровного споріднення з спадкодавцем,

а не в якості наступника або представника останнього, померлого до відкриття спадщини.

В дореволюційному цивільному праві термін «спадщина за правом представлення» вважався невдалим, тому що він не відображає суті цього явища, а успадкування онуків і правнуків називається «поколінням спадкоємності» [3, с. 261]. У спадковому праві іноземних держав спадкування за правом представлення розглядається як привілей, установлений на користь нащадків спадкоємця, померлого до відкриття спадщини або одночасно із спадкодавцем (ст. 660 ЦК штату Квебек) [4].

Аналізуючи чинне законодавство можна припустити, що спадкування за правом представлення виконує охоронну функцію щодо визначеного законом кола осіб – повнолітніх, які втратили одного з батьків.

Наступною особливістю є спеціальний суб'єктний склад осіб, які мають право на спадщину за правом представлення. ЦК України розширено суб'єктний склад осіб, які мають право на спадкування за правом представлення за рахунок поширення сфери дії серед спадкоємців побічної лінії споріднення. У теорії цивільного права спадкування за правом представлення визначається саме як спеціальний порядок закликання до спадкування спадкоємців за законом, але аж ніяк не є самостійною основою або видом спадщини. У цьому випадку суб'єктами спадщини за правом представлення є певні групи спадкоємців за законом. Надання цим особам права успадкування правом представлення не позбавляє їх статусу звичайних спадкоємців [5, с. 262].

За допомогою конструкції спадкування за правом представлення, як зазначає З.В. Ромовська, відбувається проникнення «права представлення» у другу та третю черги спадкоємців за законом. Право спадкування за правом представлення набувають племінники і племінниці, двоюрідні брати і сестри. Однак при цьому слід мати на увазі, що до спадкування за правом представлення закликаються саме перелічені особи, а не їх нащадки, наприклад діти (онуки) племінників, двоюрідних братів (сестер). При цьому обмеження ступеня споріднення не допускається лише при спадкуванні по прямій низхідній лінії, родинність за якою визначається виключно від пращура до нащадка [6, с.19-20].

Для спадкування за правом представлення також характерна черговість, як і для спадкування за законом. Спадкоємці за правом представлення спадкують в ту чергу, в яку спадкував би їх померлий родич. Так, онуки можуть спадкувати за правом представлення у першу чергу після смерті свого діда, якщо їх батько помер раніше. Вони закликаються разом з іншими спадкоємцями за законом першої черги, проте вони не будуть вважатися

спадкоємцями за законом, а тому не можуть користуватися певними правами, які надані спадкоємцям за законом.

Спадкування за правом представлення має місце, якщо: 1) спадкодавець не склав заповіт або заповіт у встановленому порядку був визнаний недійсним; 2) спадкоємець за законом помер до часу відкриття спадщини, тобто раніше спадкодавця або одночасно в один день із ним; 3) спадкоємець якого представляють, за життя не втратив права на спадщину, як усунений від права на спадкування; 4) спадкоємець за правом представлення не був усунений від права на спадкування в установленому законом порядку; 5) померлий спадкоємець мав право спадкування на час відкриття спадщини згідно закону.

Спадкування за правом представлення відбувається тільки при спадкуванні за законом, оскільки при спадкуванні за заповітом особи, зазначені у заповіті, повинні бути живими на час відкриття спадщини.

Отже виходячи з вище наведеного можна зробити висновки, що спадкування за правом представлення це конструкція, а саме особливий порядок закликання спадкоємців за законом, а не самостійна основа або тип спадщини. Також лише за наявності певних умов спадкоємці за правом представлення можуть успадкувати майно, а саме: 1) спадкування за правом представлення можливе тільки при спадкуванні за законом; 2) спадкування за правом представлення має місце лише щодо осіб, які зазначені в законі; 3) спадкоємці за правом представлення є безпосередніми правонаступниками спадкодавця і нікого не представляють; 4) спадкоємці за правом представлення не відповідають за борги особи, яку вони представляють.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Муромцев С.А, Гражданское право Древнего Рима / С.А.Муромцев. – М.: Статут, 2003, – С. 134, 135.
2. Спадкове право: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / кол. авт. ; кер.авт. кол, канд. юрид. наук, доц. Нестерцова-Собакарь О.В. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр.справ. 2017. – 164 с.
3. Серебровский В.И. Избранные труды по наследственному и страховому праву / В.И. Серебровский. – Мю: Статут, 1997. – С. 210. – (Классика российской цивилистики)
4. Хаскельберг Б.Л. Наследование по праву представления и переход права на принятие наследства / Б.Л. Хаскельберг // Цивилист. зап.: Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 3: к 80-летию С.С. Алексеева. – М.: Статут; Екатеринбург: Институт частного права, 2004. – С. 232.

5. Желіховська Ю. В. Поняття та юридична природа спадкового представлення. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-1 (Ч. 1). С. 261-265.
6. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право : підручник / З. В. Ромовська. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. – С. 189.

Халабуденко Олег Анатолійович,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук
Київського національного університету будівництва і архітектури*

FIDUCIA CAUSA І ВІДНОСИНИ INTUITU PERSONAE У РИМСЬКОМУ І СУЧАСНОМУ ПРАВІ

У сучасній юридичній літературі досить широко застосовуються поняття «фідуціарні відношення», «фідуціарні договір», «фідуціарна угода». Зокрема зазначається, що в сучасному розумінні, фідуціарна угода пов'язана з найбільш яскравим прикладом – фідуціарними контрактами в приватному праві Стародавнього Риму, згідно з якими власність на річ передавалася зберігачу на період зберігання за договором фідуціарного зберігання (*fiducia cum amico*) або або фідуціарному власнику за договором забезпечувальної фідуції (*fiducia cum creditore*) [1, с. 10]. При цьому до «фідуціарних договорів» відносять договори, які оформляють відносини представництва, агентування, відзначаючи, що «проблематика визначення кола обов'язків, представника, підстав припинення таких договорів, обумовлена їх фідуціарним характером» [2, с. 788].

Термін *fiducia* застосовується до всіх типів відносин, в ситуаціях, коли суть правочину, що встановлює такі відносини, «спирається на взаємну довіру її учасників» [3, с. 208]. Однак, на наш погляд, в спеціальній літературі не приділяється увага співвідношенню правових ситуацій, що засновані на тісному особливому зв'язку між контрагентами, в основі якого лежить довіра до контрагенту (*fides*), з відносинами, що встановлюються в залежності від особистих якостей однієї або обох сторін відносини, нерідко такі ситуації безпідставно ототожнюються.

Відомо, що в римському праві широко застосовувалася *fiducia causa* – довірительное правова підстава (*iusta causa*), що лежить в основі договорів поклажі, позики, доручення (*fiducia cum amico*), а також в правових